

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд за придобиване на образователната и научна степен
„доктор”

Автор на рецензията: доц. д-р Бистра Кирилова Мизова, Софийски университет
„Св. Климент Охридски, Факултет по педагогика, катедра Дидактика

Научна област: 1. Педагогически науки

Професионално направление: 1.2 Педагогика

Научна специалност: „Теория на възпитанието и дидактика“ – Основи на педагогическите изследвания

Университет: Софийски университет „Св. Климент Охридски”

Факултет: Факултет по педагогика

Катедра: Дидактика

Тема на дисертацията: ПРИЛОЖИМОСТ НА МЕТОДА „CASE STUDY” ЗА УСТАНОВЯВАНЕ НА ПРОЯВЛЕНИЯ НА АГРЕСИЯ В УЧИЛИЩНА СРЕДА

Име на докторанта: Мария Стоянова Петкова

Научен ръководител: проф. д-р Бончо Вълков Господинов

Биографични данни за докторанта

Мария Стоянова Петкова е родена на 16.10.1985 г. в гр. Търговище. През 2013 г. се дипломира с отличие в бакалавърската програма по специалност Педагогика във Факултета по педагогика на Софийски университет „Св. Климент Охридски” и придобива професионалната квалификация „педагог“ със специализация по превантивна и корекционна педагогика. Непосредствено след това през септември същата година продължава обучението си в магистърската програма по „Образователен мениджмънт“ на факултета. Едновременно с това следва магистратура по „Противодействие на престъпността и опазване на обществения ред“ в Академията на Министерството на вътрешните работи. Изключителните мотивация и усърдие на Мария Петкова за развитие в различни области и образователни траектории са разпознаваеми за мен, като неин бивш преподавател, още в бакалавърската степен, а се потвърждават и чрез натрупания богат образователен опит, който я отвежда по естествен път до статута и на докторант.

Между 2014 и 2020 г. Мария се реализира в педагогическото поприще, като работи последователно като младши учител в началния етап на централно столично средно училище, организатор на неформални образователни дейности

на деца на служители в голяма компания с национално значение и помощник възпитател в учебен център с множество филиали в столицата и страната.

Целенасочеността, последователността и настойчивостта на Мария Петкова по отношение на собственото ѝ образователно и професионално развитие се съчетават с рядко срещани дисциплинираност и изследователски талант, развивани още в годините на нейното следване в бакалавърска степен. Всичко това я превръща в подходящ кандидат за третата най-висока образователна и научна степен „доктор“. Зачислена е след успешно издържана конкурсна процедура като докторант в редовна форма на обучение по 1.2 Педагогика в научната специалност Теория на възпитанието и дидактика – Основи на педагогическите изследвания на 06.07.2017 г. Отчислена е предсрочно на 18.05.2021 г. поради положителната санкция на Съвета на катедра «Дидактика» относно готовността ѝ за защита на представения дисертационен труд, като са спазени всички процедури, регламентирани в Правилника на СУ „Св. Климент Охридски“, предвиждащ придобиването на образователната и научна степен „доктор“.

Анализ на характеристиките на дисертационния труд и автореферата

Дисертабилност и значимост на темата на дисертационното изследване

Представеният за рецензиране дисертационен труд е много интересен и значим още с избора и фокусирането на основния проблем в полето на методологията и методите на научното социално (и в частност педагогическо) изследване. Неговата ценност и актуалност нараства в още по-голяма степен поради специфичния изследователски ракурс, насочен към задълбочено проучване на епистемологическите и методологическите възможности и ограничения на метода “case study” за изследване на комплексни социални същности като агресията в училищна среда. Макар в научния дискурс в полето на социалните и поведенчески науки вече да е постигнат относителен консенсус относно ценността и приложимостта на количествените и качествените методи, конкретно в сферата на образователните изследвания у нас като че ли все още се

долавят нагласи за „известно фаворизиране” на едните пред другите. Опит за балансиране в това отношение се наблюдава в тенденцията и в роден, и в чуждестранен изследователски контекст да се прилагат, ревизират и развиват възможностите на т.нар. смесен подход (mixed research approach). Мария Петкова си е поставила целта да се включи в научния дебат по тези проблеми по оригинален начин като открие, анализира и демонстрира нови, евристични и надграждащи вече съществуващите възможности на един колкото познат, толкова и „нееднозначен” изследователски метод като „case study”. Така поставената цел е в значителна степен важна както за методологията на педагогическите (и изобщо на социалните изследвания) така и за обществената практика най-вече в областта на описанието, обяснението и прогнозирането на сложни социални феномени като агресията. За да осъществи водещата си цел, докторантката формулира четири изследователски задачи, за решаването на които провежда задълбочени и интересни теоретични и емпирични изследвания.

Всички представени дотук аргументи и оценки ми дават основание да определя труда като дисертабилен и изключително новаторски.

Структурно композиционна рамка и съдържание на дисертационния труд.

Дисертационният труд е с общ обем от 271 страници, от които основен текст, справка за използваната литература, съдържаща 123 заглавия (на кирилица и на латиница) на библиографски и Интернет източници по темата на дисертацията. Създаден е допълнителен корпус на хартиен и електронен носител, който обхваща още 357 страници с приложения, реквизити и артефакти във връзка с проведеното комплексно и многоравнищно емпирично изследване.

Избраната структурно композиционна рамка на дисертацията е напълно релевантна на основните идеи, изследователските постановки, дизайн и методи за анализ на данни, генерирани чрез авторски инструменти.

В първа глава „Същност и особености на метода “case study” Мария Петкова представя редица концептуални тези и ракурси, насочени към изясняване на същността, функционалните модалности, характеристиките на метода

„изследване на случай”, както и на типовете дизайн, базирани върху „case study”. В този своеобразен обзор тя проявява задълбочена способност за осмисляне на спорни, противоречиви, а понякога и твърде дифузни постановки като с лекота разкрива съдържанието и смисъла на термини и концепти в областта на приложението на „case study”. Особено добре са разгледани смисловите очертания на понятието „случай” като убедително и аргументирано са представени логически и епистемологически основания за „сходимостта му” с термина сложно социално явление. Дисертантката изтъква основания, с които препотвърждава същността на „изследване на случай” като метод и с това прави опит да се разграничи от паралелно съществуващи тенденции в дискурса, който го определят като специфичен изследователски подход или стратегия. В тази глава Мария Петкова изгражда последователно и логично теоретичната рамка на изследването си като извежда на преден план основните функции на метода, подчертавайки, че те са широко спектърни, което го прави особено релевантен при изследването сложни социални феномени (по примера на агресията в училищна среда). Изложението в тази част на дисертацията е позволило на Мария да очертае основните атрибути и потенциали на метода като многоаспектност, дълбочина, холистичност, гъвкавост, възможност за триангулация, евристичност, превръщайки голяма част от тях в операционни конструкции, които ѝ позволяват в емпиричното изследване да се опре на конкретни данни, чрез които да демонстрира тези възможности на различни равнища на анализ.

Когато разглежда класификацията на разнообразните видове изследване на случай, докторантката успява да очертае задълбочено съдържателните и технологичните постановки за реализация на различните вариации на метода. Това от своя страна и е помогнало да открие и аргументира собствения и избор на изследователски дизайн за case study. За да проучи възможностите на метода за изследване на проявление на агресията в училищна среда Мария е успяла да засегне в полемичен план важни методологически и методически аспекти на неговото приложение, които се отнасят до въпроси за валидността, надеждността

и генерализацията на резултатите и до технологичната определеност на неговото осъществяване.

Във **втора глава** на дисертацията са поставени теоретични акценти върху агресията и нейните възможни проявления в училищен контекст, като водещата идея на тази част е не да се навлиза в детайлни представяне и анализ на множеството концепции, понятия и конструкти в областта, а да се илюстрира многоаспектната и комплицирана същност на агресията като социален феномен, както и некосенсусните научни подходи за нейната операционализация и изследване. За да постигне целите на изложението в тази част на труда дисертантката е осъществила представителен обзор на различни теории и допускания за същността и произхода на агресията, простиращи се в широк психологически дискурс с традиции в психодинамичните теории и психоанализата, класическите и необихевиористките постановки, микросоциалогически и социално психологически концепции, и др.

В многоаспектен план е разгледан проблемът за видовете и форми на агресия с акцент върху разнообразните концептуално и операционно значими разграничения на адаптивна и неадаптивна агресия, оправдана и злостна агресия, конформистките варианти на агресивни прояви с фокус върху ролята на групата за тяхното индуциране и изява, враждебната, инструменталната и експресивната агресия, вербалните и физически агресивни форми, автоагресията и обектната агресия и др. В рамките на този своеобразен калейдоскоп от постановки за разновидностите на агресията са разгледани още близките в терминологично отношение понятия като насилие, враждебност, тормоз и др., факторите, обуславящи етиологията, латентните и експлицитни проявления на този феномен. Мария успява да ориентира читателя по един ерудиран начин, в който не загубва фокус върху взаимовръзката между агресията и проявленията ѝ в училищна среда като специфичен контекст, в чийто рамки ще се верифицират възможностите и ограниченията на case study. Това става възможно благодарение на обособяването в нейната работа на отделен обширен параграф, в границите на който репрезентативно и в дълбочина са дискутирани въпросите за

детерминантите и особеностите на агресивните прояви в детска възраст, понятийното многообразие във връзка проекциите на агресията в училище, участниците в агресивния акт и техните роли, индивидуалните, интерперсоналните и социални последици от агресивните прояви в педагогическа среда. Нещо, което особено печели адмиращите на четящия изложението на дисертацията в тази ѝ част, са препратките към неотменния дебат за етичните аспекти на научното изследване, посветено на чувствителни, силно табуизирани и емоционално натоварени теми, каквато без съмнение агресията е в училище.

Основните параметри и програма на собственото емпирично изследване са представени в **трета глава** на дисертацията. Намирам за коректно и напълно релевантно очертаването на обект предметното поле на емпиричното изследване, неговите цел и задачи, както водещите изследователски въпроси, на които се търси отговор. Спецификите на избория от Мария дизайн, основан на изследване на случай, са ѝ позволили да прояви богата креативност и едновременно прецизност в процеса на инструментализация на изследването като при планиране на начините за събиране на емпирични данни тя е съчетала различни възможности – на директното „лице в лице” индивидуално и групово допитване, наблюдението и работата с документи. В тази връзка доторантката е разработила и използвала множество (над 10) инструменти (бланки за интервюта с различни групи участници, бланки за фокус групи, схеми и протоколи за кодиране на данни от наблюдения, инструменти за събиране и систематизиране на информацията от работа с разнообразни източници и техния съдържателен анализ), които имат изцяло авторски характер. Резултатите от изследването също са представени в тази глава, която логично съставлява повече от половината от обема на дисертацията. Разнообразните данни и артефакти, събрани в рамките на обхващащото изследване на множество случаи на агресия в училищна среда, са представени в отделно книжно, респективно дигитално тяло като техния обем също е внушителен. Тази част от изложението е изключително богата на анализи с демонстрации за опериране върху разнообразни качествени и количествени

данни, както и с прилагане на статистически похвати за проследяване на много връзки между разнообразни първично набелязани или вторично изведени от данните променливи. Не е възможно в „пространствено-времевите“ ограничения на едно становище да се представи тази наситеност на методологически подходи и методи за анализ, които Мария Петкова е приложила с много дълбоко осмисляне, за да онагледя и аргументира възможностите на „case study“.

Бих могла само да изброя само част от тези възможности: потенциал на метода да „осигурява“ данни за различни и надграждащи се нива на анализ на изследвания проблем („многоизмерен и -равнищен анализ“); триангулация и взаимно верифициране на данни, идеи и изводи, евристична стойност и „интуитивност“ за осветляване на скрити, неподозирани или трудно поддаващи се на идентифициране страни на изследвания феномен; способност за съчетаване в синергична цялост на „повърхнинните“ и „дълбочинни“ аспекти в изучаването и анализа изучаваното явление и др. Мога да дам висока обобщена оценка за доказателствената ценност на получените резултати, генерирани посредством адекватни методи за анализ. Голяма част от тях са нови за полето на педагогическите изследвания и в този смисъл имат приносен характер.

Качества на автореферата

Представеният автореферат е с общ обем от 66 страници, съдържа всички необходими реквизити и отразява коректно в структурен и съдържателен план дисертационния труд.

Научни приноси на дисертационния труд

Макар и доста скромни като заявка, приемам за основателни и коректни формулираните от докторантката теоретични и приложни приноси на изследването. Допълнително към тях бих открила и следните други достойнства на дисертационния труд:

1. С изследването си Мария Петкова се включва по конструктивен начин в българския и международния научен дискурс относно необходимостта от търсене на по-убедителни доказателства във прилагането на т.нар. смесен

изследователски подход в социалните и поведенческите науки, особено когато се налага да се проучват спецификите и проявленията на сложни социални феномени като агресия, обществено мнение, доверие в социалните институции и системи. На практико-приложно изследователско равнище тя показва възможностите и ограничения на метода «изследване на случай», както и на определени типове изследователски дизайн, базиран на него.

2. Дисертацията има приносен характер и чрез заемането и обосноваването в концептуален план на авторска позиция от страна на докторантката по отношение на същността на „изследването на случай“, разглеждан понякога в специализираните научни среди като нещо твърде „дифузно“ – веднъж като метод, друг път като подход, трети път като изследователска програма/дизайн или пък като методология.
3. На практическо изследователско равнище, именно чрез комплексните възможности на приложение на case study, са установени различия и нюанси в проявленията на “различните лица на агресията в училищна среда”, което е позволило на докторантката да диференцира убедително и понятията, които ги описват, а именно „училищен тормоз“, „училищно насилие“, „училищна агресия“, както и да направи фини разграничения на степените на тяхната латентност/скритост, респективно изява в зависимост от поведението на различните субекти и актанти в педагогическа среда на микро-, мезо- и макро равнище.
4. Създадени са множество авторски изследователски инструменти с експлораторна насоченост и висока евристична стойност, които биха могли да се използват от мултидисциплинарни екипи за изследване на комплексни и наболели социални проблеми, а защо не и за тяхното прогнозиране и решаване, като се използват възможностите на „обхващащия множество случай case study дизайн“.

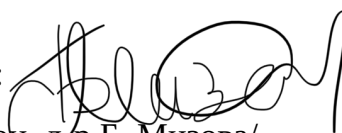
Публикации по темата на дисертацията

Мария Петкова има 3 броя публикации по темата на дисертацията в специализирани научни педагогически издания.

Заключение

Проучванията на възможностите и ограниченията на метода „case study” в предложения за рецензиране дисертационен труд на Мария Петкова са осъществени на високо научно равнище. Дисертацията в много висока степен удовлетворява критериите за разработка, представена с цел получаване на образователната и научна степен „доктор”. Въз основа на това давам висока **положителна оценка на представеното дисертационно изследване и подкрепям присъждането на образователната и научна степен „доктор” на Мария Стоянова Петкова.**

Изготвил рецензията:

/доц. д-р Б. Мизова/

София, 14 август 2021 г.